

ADABIYOTDA BADIY OBRAZ MASALASI VA O'ZBEK
ADABIYOTSHUNOSLARINING OBRAZ BORASIDAGI QARASHLARI

Qayumova Sayyora Topvoldi qizi

“Yuksalish” liderlar maktabi ingliz tili o'qituvchisi

Email:sayyoraqayumova96@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada badiiy obrazning o'zbek adabiyotshunoslikdagi o'rni, o'zbek adabiyotshunos olimlarining obraz bo'yicha qarashlari va badiiy adabiyotda obrazning o'ziga xosligi talqin qilingan.

Kalit so'zlar: badiiy obraz, estetik kategoriya, obyektivlik va subyektivlik, ilhom, tafakkur, peyzaj, iboralar, takror, ijodiy kuch.

ABSTRACT

In this article, the role of the artistic image in Uzbek literary studies, the views of Uzbek literary scholars on the image and the uniqueness of the image in fiction are interpreted.

Keywords: artistic image, aesthetic category, objectivity and subjectivity, inspiration, thinking, landscape, phrases, repetition, creative power.

Obraz, badiiy obraz - voqelikni faqat san'atga xos usulda o'zlashtirib va o'zgartirib xarakterlovchi estetik kategoriya. Shuningdek, badiiy asarda ijodiy qayta yaratilgan har qanday voqea ham Obraz deb yuritiladi. Obrazda obyektiv anglash bilan subyektiv ijodiy tafakkur qorishib ketadi. Badiiy Obrazning o'ziga xos xususiyatlari real voqelikka va fikrlash jarayoniga bo'lgan munosabatda aniq namoyon bo'ladi. Obraz vokelikning badiiy in'ikosi sifatida real mavjud obyektning hissiy aniq, tayin zamon va makonda davom etgan, moddiy tugal, o'zicha yetuk xususiyatlariga ega bo'ladi. Badiiy Obrazni real obyekt bilan chalkashtirmaslik kerak; u shartlilik, ramziylik xususiyati bilan real voqelikdan farq qiladi va asarning ichki «illyuziyali» olamini tashkil qiladi. Obraz voqelikning oddiy in'ikosi bo'lmay, balki uni umumlashtirib, alohida, o'tkinchi, tasodifiy hodisaning eng mohiyatli, o'zgarmasmuqim, adabiy jihatlarini ochib beradi. Mavhum tushunchadan farqli ravishda Obraz ko'rgazmalilik xususiyatini namoyon etadi, u voqealarni mavhum mulohazalar bilan emas, balki hissiy yaxlit, bir butun takrorlanmas tarzda aks ettiradi. Obrazning badiiyliги mavjud voqelikni aks ettirish va uni anglash xususiyati b-n belgilanmaydi, balki badiiylik obrazning misli ko'rilmagan, yangi o'ylab chiqarilgan dunyo yarata olish imkoniyatida yuzaga chiqadi. Obrazda obyektiv mavjud va muhim jihatlar bilan birga, bo'lishi mumkin bo'lgan, mo'ljaldagi, xohishdagi, ya'ni turmushning emotsional-irodaviy tomonlariga munosabat, uning ko'rinmas, ichki

imkoniyatlari bilan bog‘liq xususiyatlar ham muxrlangan bo‘ladi. Shuningdek, badiiy Obrazda xayolot, bo‘yoq, tovush, so‘z va b. ni ijodiy ishlash yo‘li bilan san‘at asari yaratiladi Badiiy obraz xususiyatlarini o‘rganishni atamaning mazmunidan boshlagan ma‘qulroq. “Obraz” atamasi “raz” (“chiziq”) so‘zidan olingan bo‘lib, “raz” so‘zidan “razit” (“chizmoq, yo‘nmoq, o‘ymoq”) va undan “obrazit” (“chizib, o‘yib, yo‘nib shakl yasamoq”) so‘zi yasalgan. “Obrazit”dan “obraz” (“umuman olingan tasvir”) vujudga kelgan. Aslida “obraz” slavyan tillariga xos so‘z bo‘lib, u voqea - hodisalarning xayolda namoyon bo‘ladigan manzarasini bildiradi. Slavyanlar “obraz” deganda, avvalo, odamzotni azob - uqubatlardan saqlab qolish uchun Alloh tomonidan yuborilgan Iisus Xristos (Iso payg‘ambar)ning rassomlar, haykaltaroshlar tasvirlagan qiyofasini tushunishgan. Obraz yaratishda ilhom va tafakkur ishtiroki ham beqiyos, ayni chog‘da, judayam qiziqarlidir. Ilhom va tasavvur badiiy kashfiyotning hal qiluvchi faktori bo‘lsa-da, niyatning amalga oshishida tafakkur ham jonli ishtirok etadi, boshqacha aytganda, materialga ongli munosabat hamma vaqt zaruratdir. Qayerda faqatgina tasavvur yoki faqatgina aqlga e‘tibor qaratilsa, o‘sha yerda ijodning bir tomoni alohida qimmat kasb etadi va umuman olganda, avlodlar didini qoniqtirmaydi. Faqatgina ikkala tomon bab-barobar tamoyilga ega bo‘lgandagina to‘g‘ri yo‘l topilgan bo‘ladi. Shuning uchun ham Shiller “Tasavvur aql bilan birlashganda shoir-san‘atkor yetishtiradi”, - deydi. Ha, tasavvur faqatgina aql ishtirokida haqqoniylik kasb etadi. Gyotening aytishicha, mazmun tasavvurning ichki tajribasidan bevosita va erkin oqib chiqsa, shaklni voqelik ta‘sirida aql kashf etadi. Ularning ikkalasi birlashadi, bu o‘zaro birlashish yaxlit va go‘zal bo‘lishi uchun u tahlil qilinishi, anglanishi shartdir. Go‘yo yozuvchida ikki qiyofa birlashadi: biri fikr-g‘oya bilan mahliyo bo‘lgan san‘atkor, ikkinchisi “Buni qilish kerak, undan qochish kerak” deb fikr beruvchi tanqidchi. Lekin tasavvur bilan aqlning vazifasi turlichadir. Agar tasavvur ijodiy kuch bo‘lsa, xotira va tajribaning turli vositalarini guruhlashtirib yangilik yaratsa, bu ideal voqelik talablariga javob bersa, aql tasavvur yaratayotgan ishni nazorat qiladi, uning butunligini va qismlarining garmonik birligini ta‘minlashga xizmat qilmaydigan ortiqchaliklarga barham beradi. Demak, aql boshqaradi, hal etadi, izlaydi, rad etadi, lekin tasavvur yaratgan narsani tamoman buzmaydi. Aql tasavvurning maslahatchisi bo‘ladi. U ongli faktor sifatida san‘atkor didi vazifasini o‘taydi. Didni tarbiya asosida olish mumkin, uni yaxshilash yoki turli estetik qarashlar orqali buzish ham mumkin. Shuning uchun ham did tasavvurni to‘ldiradi, talant tabiatining umumiy belgisiga aylanadi.

Adabiyotshunos D.Quronov badiiy obrazga ta‘rif berar ekan “borliqning san‘atkor ko‘zi bilan ko‘ringan va ideal asosda ijodiy qayta ishlanib, hissiy idrok etish mumkin bo‘lgan aksidir” degan fikrlarni ilgari sursa, H.Umurov qarashlarida adabiyotga hayotdagi barcha unsurlar kirishini hisobga oligan holda, ularning san‘atkor ongi va qalbida jilolanishi eng muhimi insonlashib bir butunlik kasb etishini obraz deb yuritish zarur qabilidagi fikrlar berilgan. Lekin V.G.Belinskiy

takidlaganidek, san'atdagi eng oliy predmet – inson hisoblanishini inobatga olib obraz atamasini insonga nisbatan qo'llash to'g'riroq bo'ladi. Har bir ijodkor hayotni kuzatar ekan, kuzatishlari asnosida voqeliklarni taffakkur qiladi, shu jihatdan T.Boboyev badiiy obrazni “inson hayotining badiiy manzarasi”³ deya ta'kidlaydi. Bir qator adabiyotshunoslar badiiy obraz xususiyatlari, turlari haqida to'xtalar ekan, turlicha yondashuvlarni ko'rishimiz mumkin. Jumladan, D.Quronovning “Adabiyot nazariyasi asoslari” darsligida obrazning 1. Individuallashtirilgan umumlashma; 2) konkretlik; 3) ratsional va emotsional birlik sifatida; 4) metaforiklik; 5) assotsiativlik; 6) tugallanmaganlik; 7) ko'p ma'nolilik kabi xususiyatlari tafsiflanadi. Adabiy asarda inson hayoti manzaralarini tasvirlash jarayonida namoyon bo'ladigan quyidagi to'rt bosqichni T.Boboyevning “Adabiyotshunoslik asoslari” darsligida badiiy obraz xususiyatlari sifatida tavsif beradi

1. Badiiy obrazning umumlashmaligi;

2. Badiiy obrazning konkretligi va individualligi;

3. Badiiy obraz tuzilishida to'qima;

4. Badiiy obrazning estetik ta'sirchanligi. H.Umurovning “Adabiyotshunoslik nazariyasi” darsligida esa bu masalaga quyidagicha yondashuvni ko'rishimiz mumkin:

1. Ko'rgazmali (illyustrativ) obrazdagi – umumlashtirish. 2. Suratli (fotografik) obrazdagi – individuallik. 3. Badiiy to'qima. 4. Estetik ta'sirdorlik.

5. Tasavvur va aqlning ishtiroki. Adabiyotshunoslar tomonidan obraz xususiyatlariga doir yana bir farqli holat uning yaratilishiga oid nazariyalarda o'z aksini topadi. Ma'lumki, adabiyotshunoslik ilmida obraz yaratishning ikki xil usul orqali amalga oshishini ko'rishimiz mumkin: 1) Jamlamlash yo'li bilan obraz yaratish – bunda ijodkor xayotdagi ko'pgina shaxslarni kuzatish asosida ularning xarakter xususiyatlari, ruhiyati, turmush tarzi, urf-odati kabi masalalarni puxta o'rganadi va eng muhim deb topgan jihatlarni ijodiy qayta ishlab umumlashtiradi va ma'lum bir obraz orqali ifodalaydi. Misol tariqasida T.Malikning “Alvido bolalik” asaridagi Qamariddin obrazida yozuvchi jamiyatdagi jinoyat ko'chasiga kirgan yoshlarning tipik vakilini tasvirlagan. 2) Protatip asosida obraz yaratish – protatip yunoncha protos-ilk, dastlabki; topos-namuna, nishona degan ma'noni bildiradi. Protatip asosida obraz yaratishda ijodkor ma'lum bir tarixiy yoki zamondosh shaxslarni aks ettiradi. Bu tarzda badiiy obraz yaratishni xarakterli jihati shundaki, hayotda mavjud bo'lgan tarixiy shaxs badiiy obraz asosini tashkil qiladi. Misol uchun I.Sultonning “Alisher Navoiy” asaridagi Navoiy, Husayn Boyqaro kabi obrazlar.

Yuqoridagi obrazlarning yaratilish asoslariga ko'ra adabiyotshunoslik ilmida yana bir qator shartli ravishda obraz turlarini ko'rishimiz mumkin. Mashur rus yozuvchisi Lev Tolstoyning quyidagi fikrlari badiiy obrazlarning turfa xil va rangbarang ekanligini ko'rsatgandek bo'ladi: “Odamlar daryodek gap, hammasining suvi bir xil, hamma joyda o'sha suv, lekin daryo goh keng bo'ldi goh tor, goh tez oqadi

goh sekin, suvi goh tiniq bo‘ldi goh loyqa, goh sovuq goh iliq bo‘ldi. Odamlar ham shuunday...” O‘zbek adabiyotshunoslari obrazlar tasnifiga to‘xtalar ekan, ularni yaratilish usuli, uslub va tasviriy vositalar, ijodiy metod asoslariga ko‘ra, asar qurulishidagi o‘rniga qarab murakkablik va ko‘lamlilik, perdmetlik va umumlashmalik darajasiga, ifoda va tasvir planlari munosabatiga ko‘ra qator turlarga bo‘lib tahlil qilingan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Арасту. Поэтика. Ахлоқи кабир. Риторика. –Т.: Янги аср авлоди, 2011.
2. Ulug‘ov A. Adabiyotshunoslik nazariyasi. – Т.: G‘.G‘ulom, 2018. – B.95
3. Sarimsoqov B. Badiiylik asoslari va mezonlari. – Т.: BOOKMANY PRINT. 2022. – B.7
4. Umurov H. Adabiyotshunoslik asoslari. – Т.: A.QODIRIY NOMIDAGI XALQ MEROSI. 2004.– B.34
5. Makhmidjonov, S. (2021). ARTISTIC INTERPRETATIONS OF THE EDGES OF THE HUMAN PSYCHE. *Интернаука*, (15-3), 75-76.
6. Shoxruxbek, M., Qosimov, A., Abdurashidovich, Q. A., Murodilovna, O. G., & Umurzakov, R. (2022). THE INWARD WORLD OF AN ARTISTIC DEPICTION OF THE CONTRADICTIONS.
7. Maxmidjonov, S., & Komilova, S. (2023). NAZAR ESHONQULNING “TOBUT” NIKOYASI TAHLILI. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(6), 375-377.
8. Boburning jahon ilm-fani, Z. M. O ‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI.
9. Ahronqulovna, M. J. R., Jo‘raev, H., Shoxruxbek, M., Qosimov, A., & Umurzakov, R. (2022). EXPRESSION OF FEMALE ARTISTRY.